

O JEDNOM PREŽITKU U TRADICIJSKOM NAČINU GAJENJA PČELA

VLASTA DOMAĆINOVIĆ
Centar za etnološku kartografiju
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
YU, 41000 Zagreb
Đ. Salaja 3

UDK 39:638
Izvorni znanstveni rad

*U članku se donose podaci i interpretacija jednog prožitka iz predan-
tičkog načina u tradicijskom gajenju pčela na istočnoj obali Jadrana*

Tradicijsko pčelarstvo je grana gospodarstva koja stoji na rubu ekonomskog interesa seljačke zajednice. Zbog toga marginalnog položaja u njemu se kroz stoljeća veoma malo mijenjalo. Prepušteno starcima da se njime bave i ovisno u potpunosti o vremenskim prilikama zadržalo je stare praktike i prenosilo ih iz generacije u generaciju bez ikakvih potreba za promjenom. Stari čovjek koji je pazio na pčele više nije imao interesa za prestižem u proizvodnji i jedina motivacija koja ga je vezala uz pčele najčešće je bila ljubav za pčele kao živa bića a često i jedino preostalo društvo. U pčelarstvu koje je, osim u jadranskom području, bilo usmjereno uglavnom na rojenje održati kontinuitet od par košnica nije bilo teško.

U skladu s gore rečenim nije se mijenjao niti način smještaja košnica. Od zapadne Bosne pa do istočnih granica naše zemlje košnice se mogu naći u vrtu na policama, klupicama, kamenju, kladama pa i na samoj zemlji. U sjevernoj i zapadnoj Hrvatskoj košnice se najčešće postavljaju na natkrite police koje stoje samostalno ili na police pričvršćene uz zid kuće. U Hrvatskom zagorju i njegovoj blizini mogu se vidjeti i prave male drvene kućice u koje su smještene košnice s pčelama letom postavljenim uz otvore među daskama. Ovakove kućice predstavljaju uobičajeni pčelinjak u Sloveniji. Dakako, da u ovome rasporedu ima izuzetaka i da prožimanje i miješanje pojedinih oblika nije tako velika rijetkost.

U ovom gornjem opisu pčelinjaka nije spomenut smještaj košnica uz Jadransko more. Ovo područje se odlikuje jedinstvom oblika i osobenom praksom čuvanja pčela. To je prostor na kojemu se od davnine pčelarilo "na med" a ne "na roj" tj. nije bilo važno dobivanje velikog broja novih rojeva svako proljeće koje se u jesen ubijalo da bi se došlo do meda. Ovdje je košnica, dubeni panj ili visoka škrinjica od dasaka, imala poklopac od dvije daščice od kojih se ujesen samo jedna otkrivala i samo iz te polovice košnice uzimao med. Na taj način ostajali su sačuvani i pčele i leglo i u proljeće nije bio potreban veliki broj novih rojeva da bi se nadoknadili oni koji su u jesen bili uništeni da bi se dobio veliki broj novih košnica od kojih će se dobar dio iduće jeseni opet uništiti.

Ove košnice stoje u vrtu ili u polju na ravnim kamenim pločama postavljene slobodno bez nekog određenog reda. Postoji, međutim, uski pojas uz more na kojemu su košnice postavljene uz sam zid ili na zid vrta (v. kartu). Podaci koji govore o ovom načinu postavljanja košnica su rijetki. Budući da su ti podaci dobiveni u Upitnicama Etnološkog atlasa Jugoslavije u prvi mah se činilo da pripadaju malom broju nepouzdatih podataka s kojima se ne može računati. Kasnije spoznaje pokazale su da se tu zapravo radi o prežitku prastare tradicije o pčelarstvu.

Terenska ispitivanja na našem području Mediterana otkrili su način čuvanja pčela koji je mogao prethoditi današnjem postavljanju košnica na zid ili uz sam zid vrta. Ima, naime, podataka, da su se do u naše vrijeme košnice za pčele postavljale u niše u zidu vrta.

Ovakove niše kod nas su poznate iz Makarskog primorja (Alaupović-Gjeldum 1982:210) i iz Nerezina na otoku Braču (Goetze 1931:331). Izvan naše zemlje su poznate iz Grčke iz okolice Mikene (Kehrlé 1955:222), s Britanskog otoka i otoka Mana (Duruz-Crane 1953:209-224). U 15. st. kod nas ih spominje u Starigradu na Hvaru u oporuci Petar Hektorović (Fisković 1978:165). U Devonu u Engleskoj dvije su niše bile sagrađene izgleda u kući koja je građena u 17. st. (R. M. Duruz, E. E. Crane 1953:222).

Rimski pisci Varon,¹ Vergilije² i Plinije³ koji su nam ostavili opise pčelarstva i košnica u starom Rimu niše za košnice se spominju. Spominje ih međutim Columella.⁴ On, prema L. Armbrusteru, kaže "...što se tiče pčela to je njima, kako se još sjećam, mjesto na zidu kuće imanja u kojemu su izdubene niše, ili (su) u natkritim predvorjima ili u voćnjacima ...". Armbruster smatra držanje pčela u nišama španjolskim običajem (Armbruster 1921:256). Možemo se složiti s Armbrusterom da se Columella ovoga načina čuvanja pčela sjećao iz Španjolske. Španjolska je bila provincijom i u gospodarskom smislu, sporiye slijedi napredak i čuva starije načine gospodarstva. Isto tako i u samoj Italiji nije napredak u gospodarstvu bio posvuda jednak. Dok su vlasnici velikih dobara raspravljali i korisnosti pojedinih novih i starih oblika u gospodarstvu, najamnici s malo zemlje sigurno nisu o tome mnogo znali i teško su uvodili novotarije. U ovim raspravama o tome koji je oblik košnice i kakav smještaj najpovoljniji za pčele lako je izostao tako zastarjeo oblik čuvanja pčela kao što su to u to vrijeme vjerojatno bile niše za čuvanje košnica. Pjesnici su u svojim djelima spominjali naprednije načine koje su

¹ Varon, rimski pisac, živio je od 116-27. pr. n. ere, bio je skupljač podataka a ne filozof. Tri knjige o poljoprivredi "De re rustica" počeo je pisati kao osamdesetogodišnjak. O pčelama i pčelarstvu govori treća knjiga (L. Armbruster 1920:244-245).

² Vergilije, rimski pisac, živio je 70-19. pr. n. ere. Knjigu o poljoprivredi "Georgica" završio je 29. god. pr. n. ere. O pčelama govori u četvrtoj knjizi. Pišući ovo djelo umnogome se služio Varonovim djelom (L. Armbruster 1920:263-265).

³ Plinije Stariji, rimski pisac, živio je od 23-79. god. naše ere. Napisao je veliko djelo "Naturalis historia". Knjiga je napisana 77. god. naše ere. Djelo se sastoji od tridesetsedam knjiga, a u jedanaestoj piše o pčelama u poglavlju o insektima i teoretskim problemima s njima u vezi. U dvadesetprvoj knjizi obuhvaća pčele u okviru botanike i farmakologije u prvom redu s praktične strane. O pčelama i medu nalaze se podaci i na drugim mjestima knjige kada se govori o farmakologiji i zoologiji. Često citira i ranije pisce, pogotovo Columellu i Hyginsa (L. Armbruster 1921:286-288).

⁴ Columella je od svih rimskih pisaca najviše pisao o pčelama. Živio je od oko 1.-68. god. n. ere. Oko dvadesete godine napisao je dvanaest knjiga o poljoprivredi a u devetoj knjizi govori o pčelarstvu.

poznavali vlasnici velikih pčelinjaka. Da je taj oblik nekada u Rimu postojao možemo zaključiti po kasnijim jednostavnijim oblicima koji na njih podsjećaju a nastali su kao izvedenice od niša. Tu je u prvom redu opet podatak zabilježen kod Columelle. Columella opisuje pčelinjak kao kameni zid 3 stope visok i 3 stope širok a dugačak prema potrebi. Na takovom zidu se košnice među sobom odijele zidanim pregradama. Da bi se košnice sačuvale od vatre podigne se iza košnica visok zid (Armbruster 1921:264). Ovaj opis veoma podsjeća na niše za pčele samo što se ovdje stražnji zid odvojio tako da je pristup košnicama moguć i sa stražnje strane.

Varon, najstariji od svih pisaca koji pišu o pčelama spominje čuvanje pčela na zidu kuća ili ogradama imanja. U zidovima se (vjerojatno već kod gradnje) ostavljalo da strše konzole ili grede. Na te konzole se postavljalo daske a na daske su se stavljale košnice za pčele (Armbruster 1920:254). Prema tome je mjesto na imanju podesno za čuvanje pčela isto - zid kuće ili kamena ograda oko imanja a niše su zamijenjene konzolama i policama.

Time nam je jedan prežitak ostavio niz problema. Ostaje pitanje kada i kako se taj način čuvanja pčela raširio po sjevernom Mediteranu od Grčke do Britanskog otoka i kada je i kako uopće nastao. Budući da ga spominje Columella koji je veoma opširan u opisu košnica i čuvanja pčela, a on ga se tek sjeća, ne može se uzeti da je taj način nastao poslije 1. st. n. ere. Kada bi nastao kasnije ostalo bi pitanje kako se mogao tako brzo raširiti po tako velikom prostoru a osim toga kako se moglo dogoditi, ako su ga širili Rimljani, da mu nema nikakvih tragova dalje od obale Mediterana pa niti za slične gradnje pčelinjaka od cigle. Jer ako su rimski koloni prenijeli u unutrašnjost oblik rimske ville kako da nisu donijeli i pčelinjake građene od cigle, koje su, kako se smatra, raširili po tako velikom području Sredozemlja i uz Atlantski ocean.

Moramo se podsjetiti da je Mediteran prostor u kojemu je još i danas kamen kao materijal za gradnju često u upotrebi. Također je to i prostor u kojemu je gradnja u suhozidu bila ili je još i danas veoma živa. Dalje, poneke niše u Engleskoj kao i one kod nas građene su baš u suhozidu tj. u kamenu složenom bez veza.

Na cijelom navedenom prostoru uz sjeverne obale Sredozemnog mora i uz Atlantski ocean poznate su košnice za pčele u sastavu zidova kuća tako da se leto nalazi na vanjskoj strani kuće a pčelama se pristupa iz sobe ili kuhinje. Od Pirenejskog poluotoka do Grčke poznate su i košnice građene od kamenih ploča kao i postavljanje košnica na kamenu zid jednako kao i kod nas. Sve to ukazuje na tragove daleke kulture u kojoj je kamen bio glavni građevni materijal i u pčelarstvu.

Vratimo se natrag spomenutim rimskim piscima. Kako je rečeno, zidanje košnica spominje jedino Columella koji je bio rođen u Cadizu i mladost proveo u rimskoj provinciji koja je, kao što se to događa i s današnjim kulturnim provincijama, zadržala mnoge zastarjele običaje koje ostali pisci kao uvaženi Rimljani i dobri gospodari više nisu poznavali. U vrijeme kada je pisao knjige o gospodarstvu pa i pčelarstvu Columella je dobro poznao za to doba napredne gospodarske prilike Rima pa stoga stari način čuvanja pčela u kamenu i cigli smatra nepodobnim jer su tako smještene košnice neprikladne za rukovanje. U Columellinim djelima nalazimo tako susret dvaju svjetova, starog koji je nestajao i u pčelarstvu upotrebljavao kamen u gradnji i novog u kojemu su u upotrebi pokretljivije i lakše košnice od kore, pruća i drveta. Sraz ovih dvaju svjetova sta-

rog koji se osnivao na kamenu i novog koji ja davao prednost drugim materijalima u gospodarstvu mogao je dovesti do nove forme pri čemu je kamen i dalje služio za izradu neke vrsti pčelinjaka, kamenog zida s nišama u koje su se postavljale nove košnice, pokretnije i spretnije za rukovanje.

Ovaj primjer jednog prežiuika koji se pojavljuje kao rijedak izuzetak u okviru današnje tradicijske kulture pokazuje kako je istinita tako često spominjana tvrdnja da u etnologiji nema malih stvari. Također ukazuje i na činjenicu kako i rijetki podaci kada su ucrtani na etnološku kartu mogu dobiti smisao i ukazati na postojanje problema kojega inače na bismo uočili.

LITERATURA

- Alaupović-Gjeldum, Dinka: Ncobičan način čuvanja pčela u Dalmaciji u: *Pčela* 101/ 1982, 207-224
- Armbruster Ludwig - Klek Josef: Varro und Vergil. Die Bienenkunde des Altertums II, u: *Archiv für Bienenkunde* II/ 1920, 243-291
- Armbruster Ludwig - Klak Josef: Columella und Plinius. Die Bienenkunde der Römer. Die Bienenkunde des Altertums III. u: *Archiv für Bienenkunde* III/ 1921, 251-318
- Duruz, R. M. - Crane, E. E.: English Bee Boles. u: *Bee World* 34/ 1953, 209-224
- Fisković Cvito: Petar Hektorović i likovne umjetnosti. u: *Baština starih hrvatskih pisaca*. Split 1978.
- Goetze, G.: Altertümliche Imkerei im Lande der tausend Inseln. u: *Märkische Bienen-Zeitung* 21/ 1931, 330-333
- Kehrlé, Adam: Po sledi za najboljšimi čebeljmi plemeni. u: *Slovenski čebelar* 1955, 220-223

ABOUT A SURVIVAL IN THE TRADITIONAL APICULTURE

Summary

In a rural community traditional apiculture is of marginal economic interest. Due to this marginal economic position traditional apiculture has maintained some very archaic forms. Carrying out the research on sporadic cases of bee-hives being kept on stone walls or by garden walls in the area around the Adriatic coast we have across bee-hives in niches in stone walls.

This form of keeping bee-hives is confirmed in literature; it is quite rare by the northern coast of the west Mediterranean, but it has been most widely spread and has had the longest usage in England (bee boles). This article aims, following the old Roman writers, especially Columella, to indicate that the contemporary practice of keeping bee-hives either by the wall or on the wall is actually a survival of the habit of keeping bee-hives in niches for hives (bee boles) or in stone walls.

prevela: Snježana Veselica

